

שלמה ידידיה – שלמון זילנפריינד (Seelenfreund Salamon)

(סנטש, 30 בינואר-1875 תל אביב, 15 באפריל 1961)

תמנה רובינגר

שלמה ידידיה היה אמן ואומן בתחום הגרפיקה, שהקדיש את חייו לפיתוח סגנון ייחודי של קישוט עברי – אורנמנט יקה של האות העברית המרובעת. כבן לדור שחי ופעל במעבר בין המאות, ספג שלמה ידידיה את רעיונות התקופה, ובהם התעוררות לאומית והתעוררות אמנותית. יצירתו נותנת ביטוי להוויה זו, ומשקפת את חיפושיו אחר המאפיין הייחודי של העם היהודי – האות העברית, השפה העברית וארץ-ישראל.

שלמה ידידיה ואני, זיכרונות ראשונים

כשניסיתי לדלות מזיכרוני את המפגש הראשון עם ציוריו של שלמה ידידיה זילנפריינד, גיליתי כי למעשה נולדתי לתוך היכרות איתם. נוכחותו של שלמה ידידיה – ציוריו, דמותו, הדיבורים על אודותיו – כמו ליוותה מאז ומעולם את ילדותי. שלמה ידידיה (שלא בצ'י, Sala bácsi) היה ונשאר חלק מן המשפחה, שכן דודי, מרדכי אבי-שאל (Mandel), המורה, המחנך, המשורר והמתרגם הנודע ואחיה הבכור של אמי, דבורה גור-אריה-ארדוש (Mandel Gizella), נשא לאישה את לאה (Seelenfreund Ilona), בתו הבכורה של שלמה ידידיה.

מיום שאני זוכרת, תמיד אפשר היה למצוא ציור מצויר על אחד מקירות הבית. תמונה מיוחדת, מעשה ידיו, הייתה תלויה על קיר ביתנו, וכנראה ניתנה לאמי מידיה של שלמה ידידיה עצמו. תמונה זו זכורה לי היטב. במרכז היה משפט, מובאה מפרקי אבות פרק ה', ט"ז: "כל אהבה שהיא תלויה בדבר – בטל דבר, בטלה אהבה; ושאינה תלויה בדבר, אינה בטלה לעולם", והוא כתוב באותיות מיוחדות, על גבי קלף, וברקע ציור לבבות צמודים זה לזה. השוליים עוטרו בענפים מזוהרים, ענפי אותיות עבריות.

הדבר שעניין אותי בתמונה לא היה הציור אלא משמעותו של הכתוב. שאלתי את אמי לפרש הדברים. הסבריה היו מדודים, ואני הבנתי מה שיכולה ילדה בת שבע להבין ולא ירדתי לעומקם. עוד ועוד חזרתי לברר עם עצמי מה אומרים לי הדברים. השאלה נותרה בלתי פתורה עד תום, והציטוט המלא נשאר חקוק בזיכרוני ועמו נרקם קשר אמיץ עם האותיות המצוירות של שלא בצ'י, הוא שלמה ידידיה.

בשנים 1940-1944, התגוררנו בירושלים הרחק מן הענף התל אביבי של המשפחה. בחופשות נהגנו לבוא אחותי חגית ואני אל בית דודי מרדכי אבי-שאל, שם פגשנו בשמחה את בנות דודי הבוגרות מאיתנו, ברוריה ונעמה, ואת אחיהן שאל. זכרני כי פעמים אחדות הלכנו יחדיו לבקר את הסב והסבתא שלהם, שלא בצ'י ואשתו שושנה.

הטיול מרחוב קריית ספר בתל אביב אל רחוב בלוק בשכונת בורוכוב בגבעתיים היה מעייף ומפרך. ראשית הדרך בבית המדידות של הממשל המנדטורי, כיום המרכז למיפוי ישראל, וסופה בשביל תלול העולה אל חצר ביתם של הסבים. בצהרי שבת קיצית היינו פוסעים בחול טובעני ולוהט, בשביל שסללו גלינו בין גדר המושבה הגרמנית שרונה לבין שדה שיבולים בוהק בצהוב שהוביל אותנו אל כביש תל אביב-פתח תקווה, עד מאפיית בית לחם, מקום שם ניצב היום בית "ידיעות אחרונות". משם, בדרך ישרה כמעט, צעדנו במעלה גבעתיים, עד השער שבמורד החצר של משפחת ידידיה.

תל אביב, 1940; אוסף תמנה רובינגר

משפחת ידידיה; מימין: שורה ראשונה שאל, ברוריה, נעמה אבי-שאל, אלעזר ידידיה; שורה שנייה לאה ומרדכי אבי-שאל, יהודה וסלף ידידיה; מאחור שושנה ושלמה ידידיה; אוסף תמנה רובינגר

שלמה ידידיה בבית המלאכה אהליאב, רח' מאה שערים 120, ירושלים, 1923-1929; אוסף תמנה רובינגר

הקטע האחרון, מן הפשפש עד הבית, היה אתגר נוסף ובלתי נשכח. היתה זו עלייה תלולה, שבוסתן בצדה האחד ומולו מחסן, סככה, לכלי העבודה של הגן. המחסן הזה הכיל (על פי משאלת לבו היהודי של שלא בצי) את כל פלאי החרושת וחידושיה, לטובת החקלאות המתחדשת בארץ-ישראל. בנשימות כבדות ויגענות הגענו כמעט אל קצה הדרך. התבוננו בכלים הנחים את מנוחת השבת שלהם, ערוכים בסדר מופתי. תשושים נכנסנו אל הבית, עטנו על הברזים וצנחנו בפינות הצוננות בבית, או בחצר. את פלאי החצר הנוספים, ובהם את פרי הדובדבן היהודי המופלא, גילתה בפני בת דודי נעמה.

אל קודש הקודשים, חדר עבודתו הגרפית של סבא ידידיה, למדתי להיכנס בזהירות, ידי אל מאחורי, להזכירני שאין לגעת בציורים, במכשירים, בכל דבר שהוא על שולחן העבודה. אבל עיני בחנו בסקרנות את כל המצוי, כולל מחוגת מנוף להעתקה ולהגדלת ציורים, שהזדקרה מעל השולחן.

טובה (איִרֶן) ושירה (אֶסְתָּה) זילנפריינד עובדות בהכנת סביבונים עץ זית בבית המלאכה אהליאב, ירושלים, 1926-1929; אוסף תמנה רובינגר

בשנים שעברו נשכחו ממני מראות אלה, אך מפגש שהתרחש כשישים שנה מאוחר יותר, בשנות התשעים של המאה הקודמת, שב והציף אותם בזיכרוני.

לילי רותם ברשי, מקיבוץ דורות, הייתה בתחילת שנות העשרים של המאה הקודמת ילדה, בת לשכנים של משפחת ידידיה, בבתי ויטנברג אשר בשער שכם, בירושלים העתיקה. באחת מפגישותינו, שבהן העלינו זיכרונות משותפים מהמשפחה, שמעתי מפיה את הסיפור הבא:

יום אחד, בשנת 1921 או 1922, נצפתה התגודדות נרגשת של השכנים הערביים ברחוב הראשי, מתחת לחלון בית משפחת ידידיה, הפונה אל הרחוב. ההמולה הלכה וגברה עד שאפילו השוטרים במשטרת העיר העתיקה, נציגי השלטון הבריטי, הגיעו למקום. הקהל הסוער סירב לשקוט, בטענה כי הדיירים הגרים מעל הרחוב, דהיינו משפחת ידידיה, הציבו כלי ירי סמוך לחלון ביתם והם מכוונים אותו אל כל עובר ושב. השוטרים הבריטים מיהרו לבדוק עניין כה חמור, וערכו חיפוש בבית ידידיה.

ואולם, מכונת הירי המדוברת לא הייתה אלא אותה מחוגת מנוף, שנועדה להעקת ציורים. ואמנם, בהיותה מוצבת על שולחן העבודה של שלמה ידידיה, נשקפת מן החלון אל הרחוב, נראתה כמכונת ירייה המאיימת על חיי כל עובר ושב. הכיצד לא ירגש הקהל הסוער? היה קשה לשכנע את התושבים כי מה שראו עיניהם אינו יורה, כי אם מתקן לציור הוא. חלפו ימים עד שהסערה שככה.

הזיכרון הזה, שהובא מפיה של לילי רותם ברשי, שב והעלה בראשי את תמונת הבית בגבעתיים הזכור לי מילדותי: שולחן עבודה עמוס כלי כתיבה וציור, ניירות, יריעות ופיסות קלף, ואותה מחוגת מנוף אסורה בנגיעה.

שושנה ושלמה ידידיה, רח' רוטשילד פנת רח' שנקין, תל אביב, 1931-1933; אוסף תמנה רובינגר

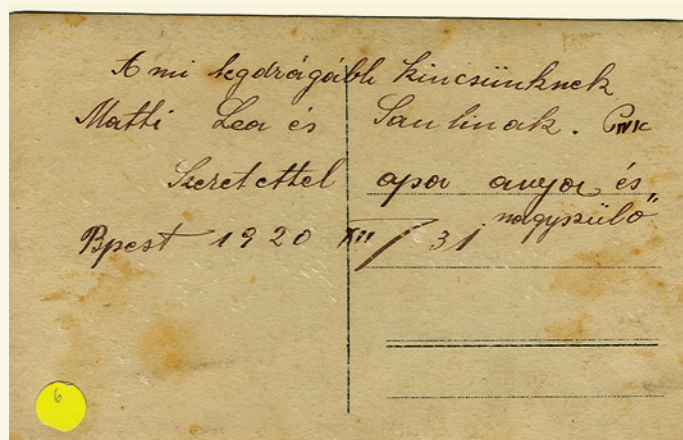
תולדות שלמה ידידיה

שלמה ידידיה נולד ב-1875 לדיין אלעזר זאב ליוש (Lajos) הכהן זילנפריינד וללי (Léni) לבית וייסבורג (Weiszbürg), בעיר סנטש (Szentés). כשנתיים לאחר מכן, קיבל האב כהונת דיין בקהילת סגד (Szeged), והמשפחה עברה להתגורר שם.

בהיותו כבן 16 יצא מסגד לבודפשט לבנות את חייו כאמן. הוא למד בבית הספר לאמנויות בעיר ובהמשך למד ועבד בבתי דפוס ובסדנאות שונות לגרפיקה. מאוחר יותר יצא את הונגריה ושהה ברומא, בפרז ובגרמניה בסדנאות למלאכת מחשבת, ללימודים ולהשתלמויות.

בשובו להונגריה הקים בית מלאכה, ובינתיים (1898 בקירוב) נשא לאישה את שושנה (גם היא לבית וייסבורג, Weiszbürg). כתבי עת בתחום האמנות פירסמו את דבר-מלאכתו ושמו נודע כרב-אמן ומורה לאמנויות. הוזמן לעצב ולבצע את עבודות הדקורציה של בית הכנסת הניאולוגי החדש בסגד שנחנך ב-1903. בהמשך קיים תערוכות יחיד והשתתף בתערוכות קבוצתיות בסגד (1910) ובבודפשט.

ב-1921 עלה לארץ עם משפחתו (אשתו שושנה וילדיו לאה ויהודה, ועם נכדו שאול, בנה של לאה), התיישב בירושלים, והקים בית מלאכה שהיה פתוח בימי שבת לאורחים.

שלמון זילנפריינד ושושנה, בודפשט, 31 בדצמבר 1920; אוסף תמנה רובינר

שלמון זילנפריינד ומשפחתו, שושנה, לאה ויהודה, סגד, 1905; אוסף תמנה רובינר

תעודת העולה של שלמון זילנפריינד, ירושלים, 17 בינואר 1922; אוסף תמנה רובינר

על יד הבית הנשרף בבית-טולמא: משפחת ידידיה ומשפחת הידידים הערבים מהכפר ליפתא שהצילו את משפחת ידידיה; אוסף תמנה רובינגר

בהמשך הצטרפה המשפחה למושב הקטן בית-טולמא, בעמק הארזים (סמוך למוצא, בואכה ירושלים) ובנתה שם את ביתה, לצד חלקת אדמה לגידולי שדה וגן. במאורעות תרפ"ט, ביום שבת, 24 באוגוסט 1929, נשרפו הבית ותכולתו - תוכניות, יצירות גמורות וציוד - וכל הנותר נשדד. המשפחה פונתה מבעוד מועד וניצלה.

ב-1940, לאחר נדודים בדירות שכורות בתל אביב, קבעו שלמה ידידיה ובנו, יהודה, את ביתם בשכונת בורוכוב בגבעתיים. גם כאן, כמו בבית-טולמא, חילק ידידיה את ימיו בין אמנותו לבין עבודות השדה והגן.

ב-1945 יצא בהוצאת עם עובד ספרו **סבא אלף-בית**, ובו הוא מספר ומצייר על ימי ילדותו ועל ראשית משיכתו אל האות העברית.

ב-1947 עברו שלמה ורעייתו שושנה להתגורר בבית האבות יבנה בתל אביב. עם ראשית קרבות מלחמת השחרור, בהפצצה האווירית המצרית, נפגע חדרם בהיעדרם, ורבות מעבודותיו נפגעו.

בשנת 1958 נפטרה שושנה ידידיה, והיא בת 81. כעבור שלוש שנים (1961) נפטר שלמה ידידיה, בן 86 שנים היה במוות.

הבית הנשרף בבית-טולמא עקבות אירוע 24 באוגוסט 1929; אוסף תמנה רובינגר

בדרכי האותיות העבריות

מה הביא את שלמה ידידיה לעסוק באות העברית?

ככלל, המפגש הראשון עם האותיות העבריות הוא ציון דרך משמעותי בחייו של כל ילד. זכור סיפורו של חיים נחמן ביאליק **ספית**, ובו תיאור ימיו הראשונים בחדר, וכן **מקדמות** של ס. יזהר, המספר על פגישתו הראשונה עם האותיות בהיותו בן חמש. גם אצל שלמה ידידיה לוות המפגש עם האות בהתרגשות רבה. דומה ששלוש אפיונות בחייו יכולות לשפוך אור על תשוקתו לעסוק באותיות, לחקור אותן וליצור בהן: בראשונה, עוד בימי ילדותו, טרם לימודיו בחדר, היה נוהג להעתיק ולצייר אותיות עבריות מתוך ספרי הקודש וההלכה אשר שלף מארון הספרים של אביו, ר' אלעזר זאב זילנפריינד הכהן, הדיין המכובד. בספרו **סבא אלף-בית** הוא מספר כיצד הוציא מארון הספרים ספר אחר ספר, והיה מתבונן באותיות ומנסה להעתיקן על דף. אחיו הגדול הסב את תשומת לב האב למעשי הבן הצעיר והאב סיכם בדעתו להביאו אל בית הרבי ללמוד אלף-בית. שמחת הילד שלמה הייתה רבה, רק עד לרגע שבו החל ללמוד את הפרק הראשון בלוח האותיות. שכן הדבר שעניין את הפעוט יותר מכל היה דווקא משמעות השמות שניתנו לאותיות: מדוע האלף מתאימה לאלף, ומדוע ניתן לבית שמה. אבל שאלותיו החקרניות לא היו לפי רוחו של הרב, עד שחילוקי הדעות הגיעו לידי משבר. בבכי מר הוחזר הילד אל ביתו, ובו ביום חוסל סדר חדר כהלכתו.

שלמה ידידיה ליד הבית הנשרף בבית-טולמא; אוסף תמנה רובינגר

על ציורי האותיות, על לימודי האלף-בית, על לימודי התורה ויתר כתבי הקודש בהדרכתו הנאמנה של אביו מספר שלמה ידידיה בספרו הנזכר. אצטט מן הספר כלשונו:

"מארון הספרים של אבא, עליו השלום, הייתי מוציא איזה ספר, התבוננתי באותיות וציירתי כמותן. הן לא היו כאותיות שבספרי אחי, אבל חביבות היו עלי יותר. [...] לא ידעתי מה הן מספרות. אבל כל שעה שעלה ביד להוציא ספר מן הארון ומצאתי נייר חלק ועיפרון, שכבתי על הרצפה וציירתי את הצורות שראיתי בספר."

והיה עוד אירוע אשר השפיע על שלמה ידידיה וכיוון אותו אל הכתב העברי: היה זה בימי לימודיו בבדפשט. בשנותיו ה-15-16, כמשוער, יצא את ביתו בסגד, התיישב בבדפשט והתכונן ללימודיו ולפעילותו "כצייר גרפי הונגארי", כדברי מרדכי אבי-שאל. בבדפשט חי רוב ימיו עד עלייתו ארצה בשנת 1921. הרב-אמן, הצייר וחוקר האמנות העממית בכפרים ארְפָד יוהָס (Juhász Árpád) עמד אז בראש חוג אמנים שאליו השתייך גם שלמה ידידיה. מפגשי האמנים נערכו לעיתים מזומנות, ובהם דנו בבעיות שונות. על אירועי אחת מן הפגישות מספר מרדכי אבי-שאל, בכתבה "שלמה ידידיה, הגרפיקן העברי המקורי" שהתפרסמה ב"הדפוס" ב-1947: "פעם ישב זילפריינד במסיבה עם יוהָס וחסידיו. בלהט הוויכוח על סגנוני עמים שונים, פסק אחד הציירים כלפי זילפריינד: 'אבל לכם, היהודים, אין אמנות. אינכם עם, לפיכך אין לכם אמנות. ומכאן שאין לכם סגנון במלאכת מחשבת'. חילוקי הדעות בין הנוכחים העלו שאלות. 'אבל מהי תמציתה של אמנות? ומה הם סימני סגנון? על שאלות אלה לא נשמעה תשובה', כותב אבי-שאל. זילפריינד החריש. ההערה הזדונית נצבטה בלבו. 'הוא הסתלק מן החברה בלאט, קודר ונעלב עד מעמקי. הנה, עומד הוא - כך סח עם עצמו - לקפח את עולמו הרוחני, מבלי שיראה לפניו עולם אחר. [...] הרהוריו תרו אחרי ימי ילדותו. מה הייתה זו היהדות עבורו?" מתאר חתנו. ידידיה חזר איפוא אל התכנים המסורתיים: חגים, בית הכנסת, ספרי הקודש מבית אבא והאותיות בהם, אותן אהב והרבה לצייר ופלא שמוותיהן והסברי אבא את משמעותן. כאשר הגיע אל סופרי סת"ם, הגיע גם אל שורשי תשובתו: הגרפיקה, הקליגרפיה של האותיות העבריות, היא האמנות היהודית הטיפוסית, שבאה לביטוי לאורך הדורות. מכאן ואילך "הקדיש את עצמו ידידיה לחקירת כתבי יד עתיקים, ללימוד טיפוסיות האותיות, יסודותיהן ותכונותיהן".

ועוד נקודת מוצא נוספת אפשרית לעיסוקו באותיות: שלמה ידידיה היה ער לתופעה שכלי הקודש בבתי הכנסת ובבתים הפרטיים, וכן כלי הבית והלבוש, המהודרים והצנועים כאחד, היו מקושטים בקישוטים חסרי זיהוי יהודי טיפוסי, חוץ מכתובות בעברית. הוא חקר כתבי יד עבריים עתיקים, ואחרי שובו להונגריה נותר רושם התופעה בעינו: נושאי הקישוט בעיקרם היו נושאים מקומיים, המושפעים מהתרבות העממית בארץ שבה חיו יוצריה הקישוט. הרושם הזה הוליד בו את השאיפה להביא את הקישוט העברי לכל בית יהודי. אפשר לומר כי ההתעוררות הלאומית של העם היהודי והאהבה לארץ-ישראל, שמילאו את לבו, הגבירו בו את מניעיו לפתח סגנון קישוט עברי ולהתיישב בארץ-ישראל ולעבד אדמה.

אמצעי ביטוי ודימויים

את יצירתו של שלמה ידידיה אפשר לאפיין בכמה מוטיבים מרכזיים, הנחלקים לשלוש קבוצות עיקריות: הדגמים הסימטריים, דימויי הטבע הארץ-ישראלי על נופיו ובעלי החיים שבו, והמוטיבים היהודיים, על כלי הקודש והאותיות.

להלן אסקור כמה מהעבודות על בסיס החלוקה הזאת:

בדגמים רבים, כאמור, החיבור בין האותיות מורכב באופן סימטרי. אפשר לראות מספר רב של דגמים בסימטריה של ציר אחד, כלומר, דו-צדדית, וכן סימטריה של שני צירים, שלושה וארבעה.

במגילת שיר השירים, למשל, עמודה שמאלית ולאורכה מישלבות זהות בסימטריה דו-צדדית (מישלבות הינן מונוגרמות - אותיות המשתלבות זו בזו). המישלבות בעבודה זו מעוצבות מאותיות ל', י', ו'. קווייהן האנכיים דקים ומשווים עדינות לדגם. הדגם החוזר על עצמו בעמודה זו מהווה פס קישוט, בדומה לפריז (frieze) האופקי, הידוע מן הארכיטקטורה היוונית העתיקה.

אוסף תרצה ילון

דוגמה נוספת לדגמים בסימטריה דו-צדדית נמצאת בעיטור למובאה מספר תהילים, צ"ד, 2. בעבודה זו אפשר לראות את חלקי המישלבת, בימין ובשמאל, מצטרפים לקשת עגולה, ואילו חלקי המישלבת למעלה ולמטה מצטרפים לקשת חדה. בפניות התמונה מצטרפים חלקי המישלבת לרבעי קשתות.

אוסף משה וציפורה באואר

אחת העבודות המוקדמות והמעניינות של ידידיה היא איור בצורת מעגל המחולק לשמונה גזרות. העבודה פורסמה בעיתון ההונגרי לגרפיקה Grafikai Szemle ב-1914. שמונה שנים מאוחר יותר פורסם האיור גם על עמוד השער של השבועון העברי לספרות ואמנות החיים. האיור מורכב ממישלת של אותיות ל' מלוכסנות, בעובי קו לא אחיד, המסודרות במעגל סביב המרכז ונוטות לאותו כיוון. כל מישלת בנויה מזוג אותיות המלוכסנות זו בזו. הקצב והכיוון האחידים, כמו גם הכפלת האותיות, יוצרים דימוי של תנועת ריקוד מעגלית וקצבית.

צילום זה נלקח מהעיתון (Grafikai Szemle, 1914) לעמוד השער של השבועון העברי לספרות ואמנות החיים, 5 בנובמבר 1922; אוסף תמנה רובינגר

במישלת אחרת מחולק שטח העיגול באופן סימטרי לשלושה צירים, שש גזרות. האותיות ל' ו-ט' מוצבות זו מול זו לסירוגין, בסימטריה. עובי קווי האותיות כמעט אחיד והמרכיבים משווים למישלת אופי של יציבות, לעומת הדוגמה הדינמית הקודמת.

אוסף תמנה רובינגר

דגם לשטיח קיר לסוכה עשוי מישלת בשני צירים. הדגם מופיע מימין ומשמאל לציר האנכי, וכן מלמעלה ולמטה לציר האופקי.

אוסף תמנה רובינגר

דוגמה למישלת בשלושה צירים נמצא בכריכת מגילת רות. בעבודה זו נראה עיגול המחולק לשש גזרות ומשולב בו ציור מגן דוד העשוי שיבולים.

אוסף לילי ברשי

דוגמה למישלת בארבעה צירים, שמונה גזרות, מצויה במגילת אסתר. במבט ראשון נראים ארבעה דגמים חצויים בציר סימטרי. במבט נוסף אפשר להבחין בזוגות אותיות נ' המוקפות ברגל'ן סופיות, בדומה להלקט צמחי. כמו בשאר העבודות, גם כאן הקו הקישוטי הוא סמלי ופתוח לדמיון המתבונן. אותיות ה-ש' ממלאות את החללים הריקים.

אוסף צביקה חבקין

נוסף על דימויים מעולם הצומח, אפשר למצוא ביצירותיו של שלמה ידידיה דוגמאות רבות עם מוטיבים מעולם החי. חלק מהדוגמאות ברורות ומובהקות, ואילו אחרות חבויות או נרמזות.

בציור שעל כריכת הספר **שיר השירים אשר לשלמה** יש אוסף של דימויים מן החי ומן הצומח. הצבי מצוי בתנוחת היסוס, כאילו הוא בוחן את טיב התנועה בסביבתו וכבר רגלו מורמת, מוכנה לתנועה הבאה. הכבש בפניה נראה כמי שנכנע לגורלו. הציפורים בלתי מזוהות, אבל משהו בהן אגדי, סמלי, ונדמה שיש דבר מה חי ושמו בתקשורת ביניהן.

אוסף לילי ברשי

על אותה הכריכה מופיעים גם צמחים, פירות ופרחים בשיא פריחתם ובשלותם: ענבים, תפוח ורימון העומד להתפקע מזה, ושושנה או חבצלת בשיא יופיין מזה. ענפי האותיות ל', ו', י' כאילו הביאו שכית-אל על הגן. קישוט בעל אופי שונה מאוד מופיע בכותרת הספר. האותיות מעוצבות בקווי מיתאר ישרים, קשתיים ומצומצמים, והרושם העולה מהם הוא של פשטות וענייניות. קישוטן גם הוא מועט: הצללה בקווי שתי וערב. לכתרים שעל ראשי האותיות שתי צורות: האחת צורתה מוכרת בכתבי הקודש, מעין ציצית קטנה, ואילו השנייה, מעין בליטה ארוכה, פחות מוכרת, ונדמית בעיני לקרן הצבי.

בקישוט למגילת אסתר נראים שורה של "גריפונים" (יצורים דמיוניים מורכבים משני בעלי חיים או יותר). מדובר בעוף דמוי טווס מרבה רגליים העשויות מאותיות. כל טווס מחזיק במקורו את זנב הטווס שלפניו.

אוסף צביקה חבין

דוגמה נוספת לעבודה המותירה רושם דינמי נמצאת בציור שער פנימי לספר **זיכרונות**. כאן מופיעה מסגרת המעוצבת מהאותיות ו' ומענפי זית, המקיפה ציור מרכזי. האותיות דומות בצורתן ובמבנה שלהן – הקו האופקי רחב מן הקו האנכי הקשתי.

אוסף אנדרש פורג'י

תחושת הדינמיות נוצרת מהצורה שבה פרושות קבוצות האותיות על פס הקישוט: בגבהים מדורגים ובסדר אלכסון נגדי לסירוגין. צורת ה'- מזכירה קו מיתאר בסיסי של שיבולת בשלה. מרכיבים אלה יחדיו מעוררים רושם של שיבולים ברוח בפאת שדה. השיבולים כדימוי סמלי, בפירוט או בקווים טיפוסיים, מופיעות בעבודות רבות של שלמה ידידיה, כמו גם אצל אמנים אחרים.

במגילת רות נראית אלומת שיבולים שגבעוליה מאוגדים בצורה. בחלק העליון זר השיבולים ובמרכזן אותיות השם "רות" מעוצבות כמקלעת. במבט נוסף אפשר להבחין בהבדל באופי העיצוב בין הגבעולים לבין זר השיבולים. הראשון סמלי, טיפוס, ואילו השני מפורט יותר, כטבעי.

אוסף לילי ברשי

דימוי נוסף מן המסורת היהודית הוא התפילין. בשער הפנימי ב**סידור תפילה** מופיעים שער, שני עמודים, מפתן ומשקוף בצורת קשת בצל. את העמודים לופפים ענפי אלות י' כלפיפת התפילין.

אוסף חיה אבי-שאול

דימוי התפילין מופיע גם על שער שבועון החיים מ-1922 - שם אותיות הכותרת, הסמליל (לוגו), מעוצבות כרצועות התפילין.

שער שבועון החיים, 1922; אוסף תמנה רובינגר

הדימויים מן המסורת היהודית מצביעים על השפעת המסורת על חייו ומסבירים את שאיפתו של שלמה ידידה "לקשט את הבית היהודי בקישוט עברי טיפוסית".

באותה מגילת אסתר יש גם דוגמאות רבות לדימויים של כלי קודש מהמסורת היהודית, הנפוצים בעבודותיו של ידידיה. למשל שני פסי הקישוט שבין עמודות הכתב העשויים כפסי הטלית.

אוסף צביקה חבקין

אוסף צביקה חבקין

אוסף צביקה חבקין

על יצירתו של שלמה ידידיה וחשיבותה

למען אלה השואלים מה מצאתי לי לנכון להקדיש את זמני ומרצי לעבודותיו ולקורות חייו של שלמה ידידיה, עלי לומר כמה מילות הסבר אישיות.

שלמה ידידיה, כפי שכבר נכתב כאן, היה חלק מחיי משפחתי מיום שנולדתי. רק טבעי הדבר שהרבה מן הקשור בו עורר את סקרנותי.

לאחר שהתברר לי כי עבודות רבות מיצירותיו אבדו בצוק העיתים, בארץ ובהונגריה, חשבתי כי ראוי לאתר, לתעד ולשמור את הנוטה. ואכן, מצאתי עבודות ברשות בני משפחה, חברים, מכרים, במוזיאונים אחדים, בארכיונים בארץ וגם בארה"ב. הידיעה כי מוזיאונים וארכיונים אוצרים דוגמה או יותר מעבודותיו חיזקה אותי בדעתי כי יש לתעד את עבודותיו, או לפחות את תצלומיהן, בטרם תאבדנה עבודות נוספות.

שלמה ידידיה חי ופעל בתקופה של התעוררות לאומית, שהתקיימה במקביל להתעוררות אמנותית בכלל, ואמנות הגרפיקה בפרט. העיצוב המיוחד והקישוטים שיצר מן האותיות העבריות המרובעות התקבלו באהדה בחוגים יהודיים מסוימים, והתקבלותו קיבלה ביטוי גם בעיתונות התקופה.

במשך שנים שבהן חקר את העיטורים בעבודות יד יהודיות, ובהן כלי קודש ונוי בהונגריה ומחוצה לה, גילה שלמה ידידיה כי על פי רוב נלקחו נושאי העיטור מן התרבות השלטת, ומן הנופים הכפריים והעירוניים. החיפוש אחר נושאים יהודיים טיפוסיים לעיטור וקישוט כלי הקודש והבית היה אחד המניעים המרכזיים של יצירתו, ומכאן הניסיון ליצור סגנון קישוט מובהק. נראה שמצא באות העברית המרובעת את אשר חיפש.

האם הצליח לשלב בעבודתו בין שתי שאיפותיו המובהקות – היצירה הגראפית והקישוט העברי מזה, ואהבת הארץ ועבודת האדמה שלה, מזה? דומני שכן. שלמה ידידיה הגשים את רעיונותיו, ובעבודתו יצר ביניהם יחסי גומלין ולא ניגוד. שני הכוחות שפעלו בו באים לידי ביטוי הן במוטיבים המשולבים בציוריו, והן בחייו הלכה למעשה.

התקבלות, סקירה וביקורת

העיתונות ההונגרית לא התעלמה מיצירתו של שלמה ידידיה. מחקירת הפרסומים על אודותיו לאורך שנות יצירתו נראה שהעיתונות המקצועית, ובהם כתבי עת לענייני אמנות, רחשה לו הערכה. המעודדים הראשונים ליצירתו יצאו דווקא מקרב ההונגרים הנוצרים – חברים ומכרים, אמנים ואחרים.

ואולם, דווקא בציבור היהודי – הן המתבוללים והן האורתודוקסים – היו שהסתייגו בתחילה מיצירתו. וכך מתאר פ. (כנראה העורך הרב י. ל. הכהן פישמן, לימים הרב מימון) בשבועון **התור** בשנת 1921: "בני מדינתו ראו כן השתאו והנידו ראש. היהדות באונגריה שהייתה שטופת מדיאריות לא הבינה לשאיפתו [...] מר ידידיה (מקודם זעלנפריינד היה שמו האזרחי) אומר בפשטות: בראשונה חשבו שיצאתי מדעתי. רק בהתגבר השנאה לישראל שבו לחשוב שאולי אני המיושב בדעתי." כלומר, היהודים המתבוללים לא מצאו את הטעם בעיסוק באותיות העבריות, ומשגברה האנטישמיות – ובמקביל לה הלאומנות היהודית – החלו להתקרב יותר אל יצירתו ולהבינה.

אפשר להניח כי היהודים האורתודוקסים נרתעו מן היצירה כי ראו בה סימנים לפגיעה בלשון הקודש ובאותיותיה, ואילו יהודים שהגדירו את עצמם כהונגרים בראשונה, חששו, כנראה, מחשיפת סימן יהודי-עברי כה ברור ומובהק. בהמשך שינו גם החוגים היהודיים האורתודוקסיים את יחסם לחיוב. בתוך פחות משנה מיום שהגיעה משפחת ידידיה לארץ, התפרסמה כתבה אוהדת בשבועון **החיים** מאת שלמה פלאי, ובה מסופר על אודות האמן שלמה ידידיה.

ביקורו של פרופ' אדולף שטראוס (יושב מימין) בבית המלאכה אהליאב, ירושלים, 1922; צילום: יהודה ידידיה; אוסף תמנה רובינגר

בשנים הבאות ניכר כי ההתקבלות הושלמה. ממספר הכתבות, הראיונות והביקורות שנכתבו עליו ועל עבודתו בעשור השני של המאה העשרים, נראה כי היו אלה שנים תוססות במיוחד עבור שלמה ידידיה.

היום, כמעט מאה שנים מאוחר יותר, נדמה כי שמו של שלמה ידידיה הולך ונעלם מן הזיכרון. מי ייתן ועבודת הקיטלוג של עבודותיו תיצור עניין מחודש ביצירתו, ותשמר את חזונו גם למען הדורות הבאים.

שלמה ידידיה, תל אביב, 1940. בקירוב; אוסף תמנה רובינגר

לקריאה נוספת:

<http://baderech.hjm.org.il/Article.aspx/He/Avisaul>